

ПЕТРОВА ЦРКВА У ЛЕТОПISУ ПОПА ДУКЉАНИНА

Црква апостола Петра и Павла у Новом Пазару, у народу позната као Петрова црква, раритетан је споменик сакралне архитектуре у нашој земљи. Јединствен архаични архитектонски склоп овог здања говори о старости цркве, о бурној историји коју је она уткала у своје темеље.

Сва настојања оних који су се бавили историјом Петрове цркве нису уродила плодом у смислу да се дају прецизнији подаци о времену њеног настанка и о евентуалном ктитору.

Има претпоставки, као што је она коју наводи Артур Еванс, да је Петрова црква грађена на темељима неког паганског, највероватније илирског храма. О томе на свој начин говори и тзв. „Новопазарски налаз“, односно остава златних пекторала, ћилибарског накита и декоративне керамике. Материјал пронађен у темељима Петрове цркве, стар око две и по хиљаде година, наговештава претпоставку да је на месту где је сада Петрова црква био неки храм, а и седиште једног већег племенског илирског савеза, највероватније племена Аутаријата. У вези са „Новопазарским налазом“ Душан Тасић пише:

„Ова околност је утолико чуднија јер су се, по свему судећи, на овом месту смењивали једно за другим паганска богомоља, ранохришћански храм или крстионица и средњовековна црква“.

Предање наводи да је Петрову цркву подигао још у I веку апостол Тит, апостол светих апостола Петра и Павла. Његово присуство у Далмацији је познато.

Далмација, којој су административно припадали наши крајеви од времена римске доминације на Балкану, била је провинција Рима.

Наша, пак, историјска сазнања о Петровој цркви, судећи на основу њеног архитектонског склопа, потичу с почетка IX века. Недавно откривени елементи тзв. „штуко“ сликарства у Петровој цркви наговештавају могућност да се историјска сазнања о овом својеврсном споменику помере још два века уназад. На

основу података које имамо о Петровој цркви остаје чињеница да је она једна од најстаријих, ако не и најстарија и једина хришћанска институција код Срба.

Ако знамо да је долина Рашке колевка српског племенског савеза Рашке и касније државе Немањиха, онда је Петрова црква, лоцирана на средишњем току Рашке, жижа око које се зачео живот средњовековне Рашке.

Од Немање па надаље, особито од његових првих наследника, закључно са краљем Драгутином, чије су престонице биле у рашком крају: Рас, Јелеч, Дежева, имамо нешто више података о Петровој цркви. Родоначелник Немањиха је у Петровој цркви прихватио православље и ту одржао неколико познатих средњовековних сабора на којима су доношене врло важне државничке одлуке: устоличења, абдикације, одлуке о протеривању „Мрске јереси“ и сл. За ову прилику навешћемо Немањин говор на Сабору који је одржао приликом абдикације 1197. године, код Петрове цркве, који је уврштен у ремек-дела светске говорничке вештине:

„Чеда моја драга и одгојена мноме, ево знано је свима вама како Бог својим промислом постави мене да владам над вама, и како у почетку нађох упропашћену земљу и помоћу божјом и пресветле владичице наше Богородице колико сам моћи имао, не лених се, нити мира себи дадох докле све не поправих, и божјом помоћу придах вам и у дужину и у ширину, што је свима знано. Све вас, као и своју децу, однегових, ево до сад и научих вас да се држите правоверне вере. Многи иноплеменици усташе на ме и нападоше ме као пчеле саће, али именом Господњим противљах им се и одолех им. Тако и ви, чеда моја драга, не заборављајте учење својега и правовернога закона, мноме установљеног. Јер, овога држећи се имаћете Бога за помоћника себи и пресвету Госпођу Богородицу и моју ако и грешну молитву. А сада отпустите мене, господара свога с миром да виде очи моје спасење, које је спремио пред лицем свега света на откриће народима и у славу вама, постви мојој. Јер видим како је све што је човечје таште, како неће преостати после смрти, неће преостати богатство, нити ће сићи слава, јер кад дође смрт, све уништи. Због тога се узалуд ценимо. Кратак је пут којим ходимо, дим је живот наш, пара, земља и прах. За мало се јавља, па опет брзо пропада. За то је уистину све таштина. Јер овај живот сенка је и сан и ни зашта се не цени сваки земаљски као што рекоше књиге. Када сав свет стечемо, онда се и у гроб селимо, где су заједно цареви и убоги. Зато, чеда моја драга, пустите ме одмах да идем видети утехе Израилеве“.

Познато је да је у Петровој цркви у Расу било седиште епископије пре аутокефалности, дакле пре 1219. године, и да је то одиграло судбоносну улогу приликом добијања црквене не-

зависности. У вези са тим Константин Јиречек истиче: „Епископија у Расу била је, у XIII веку, основа и излазна тачка аутокефалности српске народне цркве“. (У Другој хрисовуљи цара Василија II, од маја 1020. године, која је упућена Охридској архиепископији, помиње се Рашка епископија у Петровој цркви.)

Рашки епископи, чије је седиште било у Петровој цркви све до XVIII века, били су за све време врло познате личности, чији је утицај и на политички живот био врло велики.

Но, наш циљ није овог пута да говоримо детаљније о историјату Петрове цркве, већ само да се послужимо неким основним подацима који ће помоћи да бацимо нешто више светла на Петрову цркву, а који су остали записани у Летопису попа Дукљанина.

Без обзира колико се оспоравала историјска вредност Летописа попа Дукљанина, који нам је оставио свештеник из Бара, с краја XII века, морамо истаћи да су подаци о локацији Петрове цркве у Расу и још неколико локалитета око ње врло прецизни, тако да у тој географској оријентацији, данас се то сасвим поуздано може рећи, није било грешака. То нам само по себи говори о врло великом значају и улози коју је играла Петрова црква.

Према Летопису попа Дукљанина краљ Светопелек издао је повељу о подели „покрајине и области своје краљевине“. Србију, коју назива још и Загорјем, поделио је на две покрајине: Босну и Рашку.

За нас је овај Дукљанинов помен Рашке врло важан, јер је, како то тврди професор др Јованка Калић, први писани помен Рашке, први писани помен краја у коме је конституисан један од првих, ако не и први српски племенски савез Рашке.

Историјски подаци о Петровој цркви у Расу, по Дукљанину, везују се за извесног Павлимира Белу. Павлимир је, стоји у Летопису попа Дукљанина, унук краља Радослава (историји непознат) који је наводно био протеран из ових крајева у Рим, тамо се оженио Римљанком па је из тог брака Петрислав, који је такође имао за жену Римљанку и сина Павлимира.

Павлимир је одрастао у Риму, израстао у лепог, стаситог и храброг младића. Због храбрости исказане у ратовима добио је надимак Бело (рат) — тако прича Дукљанин и даље наставља, како је Павлимир Бело напустио Рим, и дошао у Травунију, где је устоличен за краља.

„Словени су наине били послали Белу, који се и Павлимир зове, гласнике са поруком да дође и прихвати краљевство својих предака, па су га тако и следили његови сродници“. Наводи се даље како су га Словени радо прихватили. „Само жупан Рашке, који бијаше од Тихомиловог рода, није хтео да са људима из своје покрајине дође краљу. Нато се краљ Бело наљути, сакупи војску и примакне се Рашкој“.

Истиче се даље како је рашки жупан Љутомил сакупио војску, и супротставио се Бели, али је на Лиму поражен и дао се у бекство. Бело је гонио Рашане до Ибра, а поп Дукљанин у Летопису о том догађају каже: „Где неки од његових људи, да би постигли краљеву наклоност, мачем посеку жупана, који је бежећи пролазио преко моста, па га баце у реку, те тако неста“.

„У част те победе Римљани који бијаху са краљем подигну цркву у Рашкој у славу Блаженога Апостола Петра у близини Калдане. Недалеко, пак, од ове цркве, на једном брежуљку, краљ сагради тврђаву и назва је својим именом — Бело, па одлучи да гореречена црква буде епископска и заснује епископију која и сада постоји“.

У наставку се истиче да је земља за време Беле мировала, а затим да је Павлимир Бело успешно ратовао против Мађара и да их је победио у Срему, на месту које се од тада зове Белина.

Вредан је пажње Дукљанинов податак по коме је Прелимир, унук Павлимира Беле, сахрањен код Петрове цркве. У вези са тим каже се:

„Краљ Прелимир је живео много година и доживео је синове својих синова, и премину у дубокој старости, а покопан је у седишту Рашке епископије, у цркви светог Петра с великом чашћу, поштовањем и славом“.

Да мало анализирамо податке из Летописа попа Дукљанина о Петровој цркви.

Историјска је чињеница да је Петрова црква у Расу, или како Дукљанин каже у Рашкој, играла изузетно значајну улогу у пренемањинском периоду. Наводи Дукљанина нам то само потврђују. Дукљанин пише како је Бело, наводни градитељ Петрове цркве, одредио да у тој цркви буде седиште епископије. И тај податак — да је у Петровој цркви било седиште Рашке епископије — тачан је. Већ смо истакли да је у Петровој цркви у Расу било седиште Рашке епископије пре 1219. године, дакле пре него што је српска црква стекла независност. Не би се овај податак могао односити ни на какву другу цркву, јер ни једна друга црква светог Петра, уколико је и постојала под тим именом, није била епископска. Према томе, тај Дукљанинов податак се односи на Петрову цркву која је предмет наше пажње.

Дукљанин Петрову цркву лоцира недалеко од Калдане. Калдана је бања и односи се на данашњу Новопазарску бању, која је од Петрове цркве удаљена два километра, а дели их река Рашка. Познато је да су на месту данашње Новопазарске бање постојале римске терме, које помињу и многи путописци. Остатака тих терми има и данас, а археолошка истраживања на овом локалитету, која треба ускоро да уследе, даће о томе, надамо се, вредне податке. И тај Дукљанинов податак, дакле, географски је тачан.

„Недалеко, пак, од цркве, на једном брежуљку, краљ сагради тврђаву и назва је својим именом: Бело“.

Очигледно да је Бело, по наводима попа Дукљанина, подигао и неку тврђаву недалеко од Петрове цркве и дао јој своје име. О томе се за сада историјски ништа не зна, али одређених индикатора има да се и томе поверује. Наиме, источно од Петрове цркве, са ове стране реке Рашке, а јужно од Калдане (Бање), налази се брдо на чијим се северним падинама налази село које се зове Подбијеље. По логици брдо изнад овог села звало би се Бијеље, а то би име могло доћи од речи Бело, Беље. Јекавштина, која је за ово подручје карактеристична, особито од почетка XIX века, учинила је своје и уместо да се село зове Подбело оно носи назив Подбијеље. Има и других разлога да томе поверујемо. На терену Подбијеља и непосредне околине има неколико локалитета, односно брежуљака, на којима има одређених индикатора о томе да су ту постојале и неке тврђаве. Најинтересантнији је брежуљак у Својбору, на периферији Новог Пазара, који је купасто обликован, а споља гледано може се претпоставити да би ту могла бити тврђава Бело. Остаци изузетно старог гробља на том месту ишли би томе у прилог. С друге стране Подбијеља, у селу Хоткову, видни су трагови неке тврђаве, па није искључена могућност да би и ту могла бити тврђава Бело. На крају, најистакнутији брежуљак изнад Подбијеља, одакле се погледом доминира долином Рашке, терен је где би могла бити лоцирана тврђава коју тражимо. Но, о томе своју реч треба да каже археологија, надамо се, ускоро.

Петрова црква чије се подизање по Дукљанину приписује Римљанима који су у Рашку дошли са Павлимиром Белом, као његови сарадници, јесте, дакле, данашња Петрова црква код Новог Пазара. То смо утврдили на основу података из Летописа о њеној локацији. Међутим, уз низ питања око ових Дукљанинових података о Петровој цркви на која се не може дати сигуран одговор стоји и питање ко су Римљани, сарадници Павлимира Беле, који су наводно градили Петрову цркву.

Одговор на ово питање није лако дати, али претпостављамо да ти Дукљанинови Римљани, а сарадници Павлимира Беле, нису никакви Римљани у смислу народне припадности, већ да су у питању људи словенског порекла, који су заједно са Белом боравили у Риму и из Рима дошли са њим. Мало би било вероватно било шта друго, јер се, поред осталог, и у тексту каже да су то сарадници Беле.

Уколико је веровати подацима попа Дукљанина да је Павлимир Бело постојао, онда је сигурно да су његови сарадници били католици.

Да има доста католичког у ранијој историји Петрове цркве, почевши од имена апостола Петра и Павла којима је црква посвећена и апостола Тита који је, по легенди, цркву саградио још у I веку, то је чињеница. Познато је да постоје претпоставке да

је Петрова црква била првобитно католичка богомоља. Теодор Ипен (1891) претпоставља да је на месту Петрове цркве некада могао бити римски храм. Код Петрове цркве су пронађена два велика камена обла стуба, карактеристична за католичке грађевине и за римско грађевинарство. У зидове Петрове цркве уграђене су римске стеле из другог века. На једној од њих читљив је натпис: „Богињи жита, боговима и богињама овога краја“. Следи потпис легионара. Аустријанац Каниц говори о римској некрополи код Петрове цркве.

Сви ти подаци, а вероватно и други, које нисмо у могућности да овом приликом набројимо, говоре да је оно што нам је о Петровој цркви остало у Летопису попа Дукљанина — готово прихватљиво. Међутим, и то *готово прихватљиво* стоји под знаком питања из више разлога.

Павлимир Бело није познат историји, колико се то до сада зна, па се сматра да су све приче везане за Белу, према томе и ова наша, измишљене. У Летопису попа Дукљанина нема ни једног датума, па се ни временски не може одредити када би могао живети Павлимир Бело, ако је уопште постојао. Налазећи му место, онако како га је описао поп Дукљанин, а упоређујући то са неким познатим историјским личностима помињаним у Летопису, као што су Властимир и Самуило, требало би да је Бело могао живети у десетом веку. Но, и то је само претпоставка.

Дакле, ни овом приликом се не може рећи да ли је Павлимир Бело био историјска или измишљена личност, и да ли је цела прича око Петрове цркве, у којој има много истинитог, само резултат маште. Оно што је истинито у тој причи, а односи се на географске и неке историјске податке о Петровој цркви, то је речено. Да ли и поред свега тога можемо рећи да Павлимир Бело није постојао и да није имао никакве везе са Петровом црквом — то је хипотетично. Но, без обзира на све, оно што нам је о Петровој цркви остало записано у Летопису попа Дукљанина врло је интересантно и важно, а оно што смо оценили као инстинито — драгоцено је.

Др Ејун Мушовић